

PROBLEMY POWSTAJĄCE PRZY SPORZĄDZANIU TESTAMENTU USTNEGO

1. Wprowadzenie

Testament ustny jest formą szczególną testamentu. Formy tego rodzaju przewidziane są dla wyjątkowych sytuacji, gdy niemożliwe staje się sporządzenie testamentu w formie zwykłej. Testamenty szczególne mają określony termin obowiązywania, po upływie którego tracą moc. Uzasadnieniem takiego ograniczenia jest fakt, że w porównaniu ze zwykłymi testamentami, charakteryzują się łatwiejszą i uproszczoną formą dokonywania rozrządzeń¹.

Testament ustny został uregulowany w art. 952 k.c.² Jest on najczęstszą formą występującą w praktyce³. Ma to zarówno swoje zalety, jak i wiele wad. Najistotniejszą jest z pewnością możliwość łatwego sfalszowania dowodów dokonania takiej czynności prawnej⁴.

2. Przestanki uzasadniające sporządzenie testamentu ustnego

Testament ustny można sporządzić przy alternatywnym spełnieniu jednej z dwóch przesłanek:

- a) jeżeli istnieje obawa rychłej śmierci spadkodawcy,
- b) jeżeli wskutek szczególnych okoliczności zachowanie zwykłej formy testamentu jest niemożliwe lub bardzo utrudnione.

Spadkodawca bez względu na rodzaj przesłanki oświadcza ostatnią wolę ustnie, w obecności co najmniej trzech świadków.

2.1. Obawa rychłej śmierci

Pojęcie to w doktrynie nie jest rozumiane w sposób jednolity. Sąd Najwyższy w swoim orzecznictwie nie zajmuje jednoznacznego stanowiska. Obawa rychłej śmierci może być ujmowana zarówno obiektywnie, jak i subiektywnie.

W rozumieniu obiektywnym obawa rychłej śmierci występuje, jeżeli istnieją okoliczności, które ją uzasadniają z punktu widzenia wiedzy medycznej⁵. Za wyłącznie takim rozumieniem opowiedział się Sąd Najwyższy m.in. w orzeczeniu z dnia 6 sierpnia 1958 r.,

* Autorka jest studentką V roku prawa na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego, absolwentką studiów pierwszego stopnia na kierunku politologia na Wydziale Dziennikarstwa i Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego.

¹ E. Skowrońska-Bocian, *Testament w prawie polskim*, Warszawa 2004, s. 104.

² Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. 2014, poz. 121 ze zm.).

³ E. Skowrońska-Bocian, *Testament...*, s. 105.

⁴ *Ibidem*.

⁵ J. Kremis, [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2014, s. 1735.

stwierdzając, że prawidłowa wykładnia przepisu ma na względzie wszystkie takie stany chorobowe – zarówno ostre, jak i przewlekłe – które w świetle zasad wiedzy lekarskiej lub doświadczenia życiowego mogą prowadzić do śmierci⁶. W owym czasie Sąd Najwyższy orzekał na podstawie art. 82 dekretu z dnia 8 października 1946 r. – Prawo spadkowe. Przepis tego dekretu różnił się od obecnego brzmienia art. 952 § 2 k.c. tym, że obecnie ustawodawca wyodrębnił dwie przesłanki sporządzenia testamentu (obawa rychłej śmierci oraz szczególne okoliczności), natomiast w dekrecie wymienione zostały tylko szczególne okoliczności, do których zaliczana była choroba spadkodawcy. W każdym razie stanowisko to może być – przynajmniej hipotetycznie – rozważane *de lege lata*, skoro obawa rychłej śmierci stanowi niewątpliwie jeden z przypadków „szczególnych okoliczności”.

W ujęciu subiektywnym obawa rychłej śmierci polega na indywidualnym odczuciu spadkodawcy co do zbliżającej się śmierci⁷. Za takim rozumieniem omawianej przesłanki opowiedział się Sąd Najwyższy m.in. w uchwale z dnia 7 stycznia 1992 r.: „obawa rychłej śmierci spadkodawcy w rozumieniu art. 952 § 1 k.c. istnieje nie tylko wtedy, gdy jego stan zdrowia w chwili sporządzania testamentu sam przez się lub w powiązaniu z innymi okolicznościami, jak z podeszłym wiekiem albo z przewlekłym schorzeniem, czynił tę obawę realną w świetle doświadczenia życiowego, a zwłaszcza wiedzy lekarskiej, lecz także w sytuacji jedynie subiektywnego przekonania spadkodawcy co do rychłego jego zgonu”⁸. Krytycznie do tej uchwały odniósł się A. Światłowski, który stwierdził, że przesłanek testamentu szczególnego nie można interpretować rozszerzająco, dlatego obawa rychłej śmierci musi być rozumiana w sposób obiektywny⁹. Wszelkie kontrowersje spowodowane rozbieżnościami orzeczniczymi, a także różnymi poglądami wyrażanymi przez doktrynę, doprowadziły do powstania syntetyzującego ujęcia subiektywno-obiektywnego: przesłanka obawy rychłej śmierci zostaje spełniona przy jednoczesnym przekonaniu spadkodawcy o zbliżającej się śmierci oraz istnieniu okoliczności, które uzasadniają to przekonanie¹⁰. Wydaje się ono w pełni uzasadnione, ponieważ subiektywne przekonanie testatora o nadchodzącej śmierci może czasami wynikać z faktu, iż osoba ta jest hipochondrykiem albo symuluje, i nie uzasadniać faktu obawy przed śmiercią¹¹. Nie należy utożsamiać takiego stanu z nagłym pogorszeniem zdrowia, które spełniałoby przesłankę obawy rychłej śmierci¹².

W takich okolicznościach istotne znaczenie ma element obiektywny, który w postaci dokumentacji medycznej w pełni może zobrazować stan zdrowia spadkodawcy¹³. Za takim ujęciem przemawia m.in. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 12 kwietnia 2002 r., w którym stwierdzono, że naszemu systemowi prawnemu obce pozostaje nadawanie najważniejszego znaczenia jedynie odczuciom subiektywnym, dlatego ważne jest, aby odczucia

⁶ Orzeczenie SN z dnia 6 sierpnia 1958 r., I CR 512/58 (OSPiKA 1960, nr 2, poz. 37).

⁷ K. Osajda, [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz, t. III: Spadki*, Warszawa 2013, s. 373.

⁸ Uchwała SN z dnia 7 stycznia 1992 r., III CZP 135/91 (OSP 1993, nr 1, poz. 4).

⁹ A. Światłowski, *Glosa do uchwały SN z dnia 7 stycznia 1992 r., III CZP 135/91*, „Rejent” 1992, nr 11, s. 104.

¹⁰ K. Osajda, [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny...*, s. 373.

¹¹ J. Kremis, [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *op. cit.*, s. 1735.

¹² Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 25 lipca 2003 r., V CK 120/02 (OSNC 2004, nr 10, poz. 159).

¹³ J. Kremis, [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *op. cit.*, s. 1735 i 1736.

te poddawane były kontroli zewnętrznej¹⁴. Sama granica między „obawą śmierci” a „obawą rychłej śmierci” jest bardzo niewyraźna, zatem istotna musi być tutaj ocena lekarzy, którzy przy pomocy kryteriów medycznych są w stanie określić prawdopodobny „czas umierania” osoby hospitalizowanej¹⁵.

Jednakże subiektywne pojmowanie obawy rychłej śmierci nie może pozostać bez znaczenia. Świadomość rychłej śmierci pozostaje w ścisłym związku z wolą testowania, ponieważ brak takiej świadomości może oznaczać, że po stronie testatora nie było zamiaru dokonania czynności prawnej na wypadek śmierci, co w konsekwencji może spowodować twierdzenie, że takowy testament nie został skutecznie sporządzony¹⁶.

W drodze wyjątku za wystarczające można uznać istnienie tylko subiektywnego przekonania o rychłej śmierci, jakie posiada testator w chwili, kiedy jego przekonanie powstaje na podstawie błędu co do obiektywnej prognozy lekarskiej¹⁷. Pogląd ten, wyrażony przez M. Pazdana, został poparty przez E. Skowrońską-Bocian¹⁸. Jednakże stanowisko to spotkało się z krytyką i zostało zdecydowanie odrzucone przez S. Wójcika i F. Zolla, zdaniem których wprowadzenie w błąd co do stanu zdrowia przez lekarza nie może być powodem do uznania istnienia przesłanki obawy rychłej śmierci¹⁹.

Wydaje się, że wprowadzenie w błąd przez lekarza może być podłożem do uznania, że istniała obawa rychłej śmierci, ponieważ nie ma powodów, aby testator nie ufał diagnozie postawionej przez profesjonalistę, nawet jeżeli z czasem się okaże, że lekarz się pomylił. W tym wypadku powstanie subiektywnej obawy rychłej śmierci uzasadnione jest obiektywną okolicznością zewnętrzną w postaci diagnozy o stanie zdrowia²⁰.

Istotne znaczenie ma wymaganie, by obawa rychłej śmierci istniała w chwili sporządzania testamentu²¹. Nie można uznać za ważny testament, który sporządziła osoba zdrowa, nawet jeśli po niedługim czasie zmarła, gdy w chwili sporządzania takiego testamentu nie istniały przesłanki do jego sporządzenia²².

Warta rozważenia jest sytuacja, czy przesłanka obawy rychłej śmierci zostaje spełniona przy samobójstwie. W postanowieniu z dnia 20 listopada 2003 r. Sąd Najwyższy uznał, że testament samobójcy nie może zostać uznany za sporządzony w warunkach obawy rychłej

¹⁴ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 12 kwietnia 2002 r., I CKN 1457/99 („Lex” nr 55105).

¹⁵ S. Niemczyk, A. Łazarska, *Prawno-medyczna wykładnia „obawy rychłej śmierci” jako przesłanka ważności testamentu ustnego*, PiM 2007, nr 2, s. 97.

¹⁶ E. Skowrońska-Bocian, *Obawa rychłej śmierci jako przesłanka sporządzenia testamentu ustnego*, [w:] *Ars Et Usus, Księga pamiątkowa ku czci Sędziego Stanisława Rudnickiego*, Warszawa 2005, s. 243.

¹⁷ M. Pazdan, [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny*, t. II, *Komentarz – Art. 450–1088. Przepisy wprowadzające*, Warszawa 2013, s. 853 i nast.

¹⁸ E. Skowrońska-Bocian, *Komentarz do kodeksu cywilnego, Księga czwarta, Spadki*, Warszawa 2003, s. 114.

¹⁹ S. Wójcik, F. Zoll, [w:] B. Kordasiewicz (red.), *System prawa prywatnego*, t. 10: *Prawo spadkowe*, Warszawa 2009, s. 311.

²⁰ W. Borysiak, *Sporządzenie testamentu ustnego przez osobę pozostającą w zamiarze samobójczym – komentarz*, MoP 2007, nr 18, s. 1029.

²¹ M. Pazdan, [w:] K. Pietrzykowski (red.), *op. cit.*, s. 854.

²² E. Skowrońska-Bocian, *Komentarz...*, s. 114.

śmierci²³. Zdaniem sądu, obawa rychłej śmierci musi istnieć w chwili testowania, ponieważ determinuje ona zachowanie testatora, który żyje w przeświadczeniu, iż zagrożenie dla jego życia jest nieuchronne i niedające się odwrócić²⁴. Zamiar samobójczy nie uzasadnia tak pojmowanej motywacji, ponieważ stwarza tylko hipotetyczne zagrożenie dla życia w niedającej się przewidzieć przyszłości, a także jest stanem emocjonalnym możliwym do opanowania²⁵. Podobnie w postanowieniu z dnia 5 lipca 2006 r. Sąd Najwyższy podkreślił, iż „zamiar samobójczy, co do zasady, nie powinien uzasadniać ‘obawy rychłej śmierci’ w rozumieniu art. 952 § 1 k.c. już choćby dlatego, że nie stanowi on okoliczności nieodwracalnie zagrażającej życiu. Wynika on z motywacji danej osoby, z jej bardziej lub mniej przemyślanej decyzji. Argumentowanie, że osoba rozważająca popełnienie samobójstwa także „obawia się” o swoje życie, nie jest logicznie poprawne. Stan obawy rychłej śmierci, nawet jeżeli sprowadza się do subiektywnej oceny spadkodawcy, musi zatem być uzasadniony okolicznościami zewnętrznymi, które dla spadkodawcy stanowią przesłankę do przyjęcia, że wkrótce umrze. Takimi okolicznościami są np. choroba, niebezpieczeństwo w podróży, czy innego rodzaju zagrożenie zewnętrzne. Chodzi więc o obawę przed stanem, który przychodzi ‘z zewnątrz’. Zamiar samobójczy tymczasem jest świadomym aktem woli, podjętym przez osobę, która rozporządza następnie swoim majątkiem. Jest więc wynikiem stanu istniejącego ‘wewnątrz’ i z tej przyczyny nie można uznać go za okoliczność uzasadniająca obawę rychłej śmierci, o jaką chodzi w art. 952 § 1 k.c.”²⁶. Ponadto trzeba mieć na względzie, że osoba, która targnęła się na własne życie, mogła być dotknięta chorobą psychiczną, co wyłącza swobodne wyrażenie woli i niezależnie przesądza o nieważności testamentu²⁷.

Stanowisko Sądu Najwyższego z 2003 r. zostało ostro skrytykowane przez M. Niedośpiałą, który twierdzi, że testament ustny sporządzony przez samobójcę jest uzasadniony obawą rychłej śmierci i to tak w ujęciu subiektywnym, jak i obiektywnym²⁸. Również K. Osajda argumentuje, że w przypadku próby samobójczej mamy spełnioną przesłankę zarówno subiektywną, jak i obiektywną, i taki testament będzie ważny, gdyż: „stan psychiczny samobójcy, a w szczególności podjęcie przez niego decyzji o popełnieniu samobójstwa, uzasadniają stwierdzenie spełnienia subiektywnie rozumianej przesłanki obawy rychłej śmierci. Ponadto, zważywszy na zamiar popełnienia samobójstwa, występuje również obiektywna obawa, że testator wkrótce umrze”²⁹. Pomimo głosów krytyki część doktryny zgadza się z wykładnią Sądu Najwyższego³⁰. Przy czym M. Pazdan czyni zastrzeżenie, iż, „nie ma natomiast przeszkód do zastosowania art. 952 § 1, jeżeli po targnięciu się na

²³ Postanowienie SN z dnia 20 listopada 2003 r., III CK 7/02 (OSNC 2005, nr 1, poz. 7).

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 5 lipca 2006 r., IV CSK 74/06 (LEX nr 1101685).

²⁷ E. Skowrońska-Bocian, *Obawa...*, s. 244.

²⁸ M. Niedośpiał, *Glosa do postanowienia SN z dnia 20 listopada 2003 r., III CK 7/02*, PiP 2005, nr 1, s. 118.

²⁹ K. Osajda, [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny...*, s. 375.

³⁰ Np. J. Kremis, [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *op. cit.*, s. 1736; M. Pazdan, [w:] K. Pietrzykowski (red.), *op. cit.*, s. 853; E. Niezbecka, [w:] A. Kidyba (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz LEX, t. IV, Spadki*, Warszawa 2012, s. 140.

swoje życie samobójca – ze względu na uszkodzenie swojego ciała – znalazł się w stanie uzasadniającym obawę rychłej śmierci i wówczas sporządził testament³¹.

Jeśli chodzi o ważność testamentu, to zgodnie ze stanowiskiem M. Niedościała, osoba chora psychicznie znajduje się w stanie uniemożliwiającym jej swobodne wyrażenie woli i nie może ważne sporządzić testamentu zgodnie z art. 945 § 1 pkt 1 k.c., ale jeśli już tego dokona, to jej odbiegający od normalności stan psychiczny zawsze będzie powodować istnienie po jej stronie (mimo subiektywnego odczucia) obawy rychłej śmierci w ujęciu obiektywnym³².

Jeżeli przyjęlibyśmy, że zamiar samobójczy uzasadnia obawę rychłej śmierci, byłaby to wykładnia nadmiernie rozszerzająca art. 952 § 1 k.c.³³ Zdaniem M. Kłosa nie można uznać, że osoba działająca w zamiarze samobójczym może sporządzić ważny testament ustny, gdyż testament ten ma charakter wyjątkowy, co powoduje, iż rozszerzająca wykładnia jest niedopuszczalna³⁴. Zgodnie ze stanowiskiem Sądu Najwyższego stan ten nie powoduje przeszkód w kontrolowaniu własnych zachowań oraz nie wywołuje trudności w oddziaływaniu z zewnątrz na osobę, która w takim stanie się znajduje, dlatego też nie może być traktowany jako trwały splot okoliczności, które motywowałyby zarówno indywidualne przekonanie testatora o zagrożeniu życia, jak i uzasadnione byłyby w aspekcie dostępnych wyników badań z zakresu psychiatrii czy psychologii³⁵. Ponadto należałoby uznać, że zamiar samobójczy nie rodzi obawy. Tak więc trzeba przyjąć, że przesłanka obawy rychłej śmierci nie jest spełniona, gdy testament ustny sporządza osoba, która następnie pozbawia się życia³⁶.

2.2. Okoliczności szczególne

Okolicznościami szczególnymi uzasadniającymi sporządzenie testamentu ustnego muszą być takie sytuacje, które nie są spotykane często i usprawiedliwiają fakt, że testator nie mógł skorzystać ze zwykłej formy testamentu. Mogą one mieć charakter obiektywny, np. powódź, epidemia, jak i subiektywny, wywołany przez samego spadkodawcę³⁷.

Jeżeli chodzi o okoliczności subiektywne, przykładowo wchodzi w rachubę sytuacje, kiedy testator nie umie pisać, co wyklucza sporządzenie testamentu holograficznego, tudzież sporządził testament allograficzny, ale jest on nieważny, gdyż naruszono przepisy prawa w trakcie jego sporządzania³⁸. Jeżeli dojdzie do takiej niemożności wywołanej szczególnymi okolicznościami, nie musi istnieć obawa rychłej śmierci, co oznacza, że testator może sporządzić testament ustny, nawet jeśli jest w pełni zdrowy³⁹.

³¹ M. Pazdan, [w:] K. Pietrzykowski (red.), *op. cit.*, s. 853.

³² K. Osajda, [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny...*, s. 375.

³³ M. Kłos, *Głosa do postanowienia SN z 20.11.2003 r., III CK 7/02*, OSP 2004, nr 10, poz. 124, s. 528.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ Postanowienie SN z dnia 20 listopada 2003 r., III CK 7/02 (OSNC 2005, nr 1, poz. 7).

³⁶ E. Skowrońska-Bocian, *Prawo spadkowe*, Warszawa 2014, s. 97.

³⁷ E. Skowrońska-Bocian, J. Wierciński, [w:] J. Gudowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Spadki*, Warszawa 2013, s. 158.

³⁸ E. Niezbecka, [w:] A. Kidyba (red.), *op. cit.*, s. 141.

³⁹ J. Gwiazdomorski, *Prawo spadkowe w zarysie*, Warszawa 1985, s. 104.

Bardzo istotna w tym zakresie jest uchwała Sądu Najwyższego z dnia 22 marca 1971 r., w której uznano, iż „nieważność testamentu przewidzianego w art. 951 k.c., spowodowana niezachowaniem obowiązującego przepisu prawa, może być uznana za okoliczność szczególną w rozumieniu art. 952 § 1 k.c., uzasadniającą potraktowanie oświadczenia ostatniej woli złożonego przez spadkodawcę jako testamentu ustnego”⁴⁰. W tym samym orzeczeniu dopuszczono możliwość konwersji nieważnego wspólnego testamentu allograficznego w dwa testamenty ustne⁴¹. Zgodnie z ową uchwałą część doktryny uznała możliwość tzw. konwersji testamentu allograficznego w testament ustny⁴². Przeciwno takim działaniom opowiadają się S. Wójcik i F. Zoll, według których: „dopuszczenie konwersji testamentu ignoruje cel sankcji nieważności w razie uchybienia przesłankom wymaganym dla testamentu allograficznego”⁴³. Ostrej krytyce wyżej wymienione orzeczenie poddał również J. Gwiazdomorski, który stwierdził, że: „nietrafnie jest zapatrywanie, jakoby w wypadku wywołanej nieprzestrzeganiem przepisów prawa nieważności testamentu allograficznego zachodziła niemożliwość zachowania zwykłej formy testamentu w rozumieniu art. 952 § 1 *in princ.* k.c.”⁴⁴.

Również zdaniem A. Proksy nie można uznać, że nieważny jest testament allograficzny, ponieważ oświadczenie woli zostało złożone przed nieuprawnioną osobą i jednocześnie stwierdzić jego ważność jako testamentu ustnego na podstawie przyjęcia, że w takim wypadku zaszyły okoliczności szczególne o jakich mowa w art. 952 § 1 k.c.⁴⁵

Należy uznać, że szczególne okoliczności są to sytuacje, które występują wyjątkowo i nie mogą być interpretowane rozszerzająco. Muszą one powodować, że testator nie może sporządzić testamentu zwykłego. Za taką okoliczność – mimo licznych głosów sprzeciwu w doktrynie – uznaje się niedochowanie wymagań z art. 951 k.c. i w związku z tym przyjmuje się możliwość konwersji testamentu allograficznego w testament ustny⁴⁶.

⁴⁰ Uchwała składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 22 marca 1971 r., III CZP 91/70 (OSNC 1971, nr 10, poz. 168).

⁴¹ *Ibidem*; zob. np. uchwała Sądu Najwyższego z dnia 12 grudnia 1972 r., III CZP 88/72 (LEX nr 7196); postanowienie Sądu Najwyższego – Izba Cywilna z dnia 12 lutego 1997 r., II CKU 4/97 (Legalis); postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 24 marca 1998 r., I CKU 6/98 (Prok.i Pr.-wkl., 1998, nr 9, s. 27); postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 17 marca 2004 r., II CK 67/03 (LEX nr 602409).

⁴² J. Kremis, [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *op. cit.*, s. 1737.

⁴³ S. Wójcik, F. Zoll, [w:] B. Kordasiewicz (red.), *op. cit.*, s. 313.

⁴⁴ J. Gwiazdomorski, *Wykładnia przepisów o testamencie na tle uchwały składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego*, NP 1973, nr. 6, s. 824.

⁴⁵ A. Proksa, *Głosa do uchwały z dnia 22 marca 1982 r.*, III CZP 5/82, NP 1984, nr 3, s. 116.

⁴⁶ Zob. np. uchwała Sądu Najwyższego z dnia 9 lutego 1981 r., III CZP 68/80 (OSNC 1981, nr 6, poz. 103); uchwała Sądu Najwyższego z dnia 22 marca 1982 r., III CZP 5/82 (OSNC 1982, nr 8-9, poz. 117); postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 12 stycznia 1993 r., I CRN 208/92 („Lex” nr 146210); postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 13 lutego 1997 r., I CKN 79/96 („Lex” nr 50575); postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 8 czerwca 2000 r., V CKN 53/00 („Lex” nr 52453); postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 27 kwietnia 2001 r., III CKN 396/00 („Lex” nr 550964); postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 12 stycznia 2007 r., IV CSK 257/06 („Lex” nr 277295).

3. Forma ustna testamentu

Bez względu na rodzaj przesłanki, sposób sporządzenia testamentu polega na tym, że spadkodawca oświadcza swoją wolę ustnie w obecności co najmniej trzech świadków.

Oświadczenie woli w formie ustnej nie wiąże się z koniecznością wymawiania słów, za takie oświadczenie można uznać pewne gesty czy też ruchy warg⁴⁷. Sąd Najwyższy w postanowieniu z dnia 14 stycznia 1982 r. uznał, że oświadczenie, które zostało złożone za pomocą powszechnie znanych znaków i gestykulacji, przy jednoczesnym zrozumieniu tych przekazów przez świadków, jest oświadczeniem ustnym⁴⁸. W aprobowanej glosie A. Mączyński wskazał, że ustawodawca w przypadku testamentu allograficznego wyłączył możliwość sporządzenia go przez osoby nieme i głuche, a przy testamencie ustnym takiej możliwości nie ograniczył, co według autora powoduje, że osoby takie mogą złożyć oświadczenie ostatniej woli w formie ustnej⁴⁹.

W doktrynie są jednak głosy, które krytykują wykładnię tego przepisu przyjętą przez Sąd Najwyższy. J.S. Piąkowski twierdzi, że przeczy ona powszechnie rozumianemu pojęciu „ustności”⁵⁰. Niektórzy autorzy podkreślają, iż nie należy wnioskować *a contrario*, jeżeli w art. 952 k.c. nie ma wyłączenia tak, jak w art. 951 § 3 k.c., nie oznacza to automatycznie dopuszczenia osób głuchych i niemych⁵¹. Jednak trzeba mieć na uwadze, że w przypadku testamentu ustnego wymagania formalne celowo są złagodzone przez ustawodawcę i dlatego należy przyjąć, że osoby głuche i nieme, ale komunikujące się z otoczeniem i rozumiane przez innych, mogą skorzystać z tej formy testamentu⁵².

Oświadczenie woli testatora musi być ujawnione w sposób dostateczny, co oznacza, że należy wyraźnie określić korzyści, jakie testator przekazuje poszczególnym osobom⁵³. Za dostateczne nie uznaje się przytakiwania, czy przyjęcia treści napisanej i podsunętej przez osobę trzecią⁵⁴. W uchwale z dnia 26 lutego 1993 r. Sąd Najwyższy wyraził pogląd, że „odczytanie spadkodawcy sporządzonego wcześniej – pod jego nieobecność – pisemnego projektu testamentu i oświadczenie przez spadkodawcę, że to, co mu odczytano, uznaje za swoją ostatnią wolę” nie czyni zadość wymaganiom ustnego oświadczenia woli przewidzianego w art. 952 k.c.⁵⁵ W postanowieniu z dnia 25 października 1973 r. Sąd Najwyższy wyraził pogląd, że „jeżeli jednak projekt testamentu spisany został na podstawie złożonego uprzednio w warunkach określonych w art. 952 § 1 k.c. ustnego oświadczenia ostatniej woli spadkodawcy, wówczas to oświadczenie stanowi testament, natomiast odczytanie utrwalonego następnie pismem oświadczenia woli spadkodawcy nie ma znaczenia prawnego”⁵⁶.

⁴⁷ S. Wójcik, F. Zoll, [w:] B. Kordasiewicz (red.), *op. cit.*, s. 314.

⁴⁸ Postanowienie SN z dnia 14 stycznia 1982 r., III CRN 169/81 (OSNC 1982, nr 5–6, poz. 91).

⁴⁹ A. Mączyński, *Glosa do Postanowienia SN z dnia 14 stycznia 1982 r., III CRN 169/81*, OSPiKA 1983, nr 7–8, poz. 151, s. 368.

⁵⁰ J.S. Piąkowski, *Prawo spadkowe. Zarys wykładu*, Warszawa 2003, s. 110.

⁵¹ K. Osajda, [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny...*, s. 377–378.

⁵² S. Wójcik, F. Zoll, [w:] B. Kordasiewicz (red.), *op. cit.*, s. 314.

⁵³ J. Kremis, [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *op. cit.*, s. 1737.

⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁵ Uchwała SN z dnia 26 lutego 1993 r., III CZP 24/92 (OSN 1993, Nr 7–8, poz. 134).

⁵⁶ Postanowienie SN z dnia 25 października 1973 r., III CRN 241/73 (OSN 1974, nr 6, poz. 116).

Ostrej krytyce stwierdzenie Sądu Najwyższego, że takie odczytanie nie ma znaczenia prawnego, poddał B. Kordasiewicz, według którego: „jeśli spadkodawca złożył w warunkach określonych w art. 952 k.c. ustne oświadczenie woli, to odczytanie utrwalonego pismem oświadczenia jest elementem stwierdzenia treści testamentu w rozumieniu art. 952 § 2 k.c.”⁵⁷.

Zatem przy testamentie ustnym istotne jest, aby osoba składająca ostatecznie oświadczenie woli miała *animus testandi*, i aby w sposób wyraźny określiła swoje rozrządzenia⁵⁸. Należy uznać także, że osoby głuche i nieme mają możliwość skorzystania z takiego rodzaju testamentu, jednak ważne jest, aby świadkowie, którzy odbierają takie oświadczenie, znali język migowy i byli w stanie zrozumieć w pełni wolę testatora.

4. Świadkowie testamentu ustnego

Ustawa przewiduje konieczność obecności co najmniej trzech świadków. Oznacza to, że świadków może być więcej⁵⁹. W postanowieniu z dnia 18 września 1998 r. Sąd Najwyższy podkreśla, że brak wymaganej liczby świadków nie prowadzi do powstania ważnego testamentu i dodaje, iż brak zdolności do bycia świadkiem którejś z osób powoduje, że nie dochodzi do sporządzenia testamentu ustnego, a oświadczenie spadkodawcy nie ma prawnego znaczenia⁶⁰.

Gdy chodzi o stronę przedmiotową bycia świadkiem, postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 11 marca 2011 r. wskazuje: „że świadkiem testamentu może być osoba, do której spadkodawca kieruje swoje oświadczenie, jest obecna przy składaniu tego oświadczenia, świadoma swej roli, rozumie treść woli spadkodawcy i jest gotowa do jej spełnienia. Świadomość pełnienia roli świadka sporządzenia testamentu wyznacza skoncentrowanie uwagi przez czas oświadczenia woli przez spadkodawcę, na odbieraniu i utrwaleniu w pamięci treści tego oświadczenia”⁶¹. Świadkiem może być osoba specjalnie zaproszona przez testatora do pełnienia tej funkcji, jak i taka, która znalazła się przypadkowo przy składaniu ostatecznego oświadczenia woli⁶².

Zdolności do bycia świadkami nie mają osoby wymienione w art. 956 oraz w art. 957 k.c., czyli takie, które: nie mają pełnej zdolności do czynności prawnych, niewidome, głuche, nieme, niemogące pisać i czytać, niewładające językiem, w którym spadkodawca sporządza testament, skazane prawomocnie wyrokiem sądowym za fałszywe zeznania (prawomocny wyrok skazujący musi istnieć w chwili sporządzania testamentu, przy braku zatarcia skazania⁶³) oraz osoby, dla których w testamencie przewidziano jakąkolwiek korzyść. Nie mogą być również świadkami: małżonek tej osoby, jej krewni lub powinowaci pierwszego i drugiego stopnia oraz osoby pozostające z nią w stosunku przysposobienia. Gdy jeden z trzech

⁵⁷ B. Kordasiewicz, *Glosa do Postanowienia z 25 X 1973, III CRN 241/73*, PiP 1975, nr 5, s. 168.

⁵⁸ J. Kremis, [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *op. cit.*, s. 1737.

⁵⁹ E. Niezbecka, [w:] A. Kidyba (red.), *op. cit.*, s. 143.

⁶⁰ Postanowieniu Sądu Najwyższego – Izba Cywilna z dnia 18 września 1998 r., III CKN 618/97 (Legalis).

⁶¹ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 11 marca 2011 r., II CSK 379/10 (LEX nr 784916).

⁶² J. Ciszewski, J. Knabe, [w:] J. Ciszewski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2014, s. 1632.

⁶³ E. Skowrońska-Bocian, *Komentarz do kodeksu cywilnego, Księga czwarta, Spadki*, Warszawa 2008, s. 138.

świadców spełnia kryteria wskazane w art. 957 § 1 k.c., zgodnie z postanowieniem Sądu Najwyższego z dnia 30 października 2013 r. „oświadczenie ostatniej woli jest wówczas nieważne w części, to jest w zakresie wynikającym z § 2 art. 957 k.c., w tym bowiem zakresie zostało złożone wobec dwóch świadków, chyba, że bez nieważnego rozrządzenia spadkodawca nie sporządziłby testamentu tej treści”⁶⁴. Ponadto w tym samym postanowieniu uznano, że jeżeli taka osoba spisze treść testamentu ustnego, to nie ma podstaw do wnioskowania, iż taki testament jest bezskuteczny w całości⁶⁵.

Aby daną osobę uznać za świadka, musi ona wyrazić wolę bycia takim świadkiem. Nie można zmusić nikogo do tej roli. W postanowieniu Sądu Najwyższego z dnia 4 marca 1997 r. wyraźnie zaznaczono, że świadkiem nie jest osoba, która była obecna przy składaniu oświadczenia ostatniej woli przez testatora, ale odmówiła pełnienia roli świadka⁶⁶.

W przypadku, kiedy świadków jest więcej i mamy do czynienia ze świadkiem nadliczbowym, jego niezdolność względna czy też bezwzględna nie wpływa na ważność testamentu⁶⁷. Istotne jest również, aby przy większej ilości świadków, co najmniej trzech z nich umiało pisać i czytać w języku, w jakim składane jest oświadczenie woli testatora⁶⁸.

5. Podsumowanie

Testament ustny to szczególna forma testamentu, która ze względu na obniżone przez ustawodawcę rygory w porównaniu z testamentem zwykłym, jest najczęściej wybieraną formą ostatniego oświadczenia woli⁶⁹. Zgodnie z art. 955 k.c. testament szczególny traci moc z upływem sześciu miesięcy od ustania okoliczności, które uzasadniały niezachowanie formy testamentu zwykłego, chyba, że spadkodawca zmarł przed upływem tego terminu.

Testament ustny wywołuje wiele wątpliwości. Pojęcie „obawy rychłej śmierci” w doktrynie rozumiane jest w sposób obiektywny, jak i subiektywny. Ta niejednoznaczność interpretacji spowodowała wypracowanie przez SN ujęcia subiektywno-obiektywnego. Istotny jest także spór dotyczący możliwości sporządzenia testamentu ustnego przez osobę znajdującą się w zamiarze samobójczym. Nawiązując do postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 20 listopada 2003 r. oraz stanowiska części doktryny, należy uznać, że zamiar samobójczy nie uzasadnia obawy rychłej śmierci.

Wymienione w art. 952 § 1 k.c. pojęcie „szczególne okoliczności” wywołuje mniej kontrowersji. Okoliczności te muszą być wyjątkowe, niecodzienne i mogą mieć charakter obiektywny, jak i subiektywny.

Sporna w doktrynie pozostaje natomiast zasadność konwersji testamentu allograficznego na testament ustny, gdzie uznaje się, iż niedochowanie przesłanek z art. 951 k.c. może być uznane za okoliczność szczególną w rozumieniu art. 952 § 1 k.c., uzasadniającą

⁶⁴ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 30 października 2013 r., II CSK 628/12 (LEX nr 1408886).

⁶⁵ *Ibidem*.

⁶⁶ Postanowienie Sądu Najwyższego – Izba Cywilna z dnia 4 marca 1997 r., I CKN 35/97 (Legalis).

⁶⁷ M. Niedośpiał, *Niezdolność świadków sporządzenia testamentu – glosa – III CZP 22/02*, MoP 2004, nr 2, s. 92.

⁶⁸ E. Niezbecka, [w:] A. Kidyba (red.), *op. cit.*, s. 143.

⁶⁹ E. Skowrońska-Bocian, *Testament...*, s. 105.

potraktowanie oświadczenia ostatniej woli złożonego przez spadkodawcę jako testamentu ustnego.

Przewidziana w tym testamencie forma ustna złożenia ostatniego oświadczenia woli nie wyklucza możliwości, aby testament ten sporządziły osoby głuche czy też nieme. Ten rodzaj testamentu przez swoją ustność wyłącza natomiast możliwość sporządzenia przez kilka osób wspólnego oświadczenia ostatniej woli⁷⁰.

Warunkiem koniecznym dla sporządzenia tej formy testamentu jest również zachowanie odpowiedniej liczby świadków. Zgodnie z ustawą spadkodawca oświadcza swoją wolę ustnie przy jednoczesnej obecności co najmniej trzech świadków.

Warunkiem ważności testamentu ustnego jest spełnienie przesłanek przewidzianych w art. 952 § 1 k.c.⁷¹ Aby testament taki był skuteczny, należy stwierdzić jego treści w jeden z dwóch sposobów: spisanie oświadczenia spadkodawcy przed upływem roku od jego złożenia (art. 952 § 2 k.c.) lub – w wypadku, gdy treść testamentu nie została stwierdzona w ten sposób – zgodne zeznania świadków złożone przed sądem w ciągu sześciu miesięcy od dnia otwarcia spadku (art. 952 § 3 k.c.)⁷². Brak takiego stwierdzenia powoduje, że testament ustny jest ważny, ale bezskuteczny⁷³.

Problems arising in the preparation of an oral testament

S u m m a r y

An oral testament is a specific form of a will, which due to reduced legislative rigors in comparison with the normal testament, is the most commonly chosen form of the final statement of will. Despite the fact of easier compiling, such testament gives a lot of problems. In the doctrine, the concepts of “concern for imminent death”, “extraordinary circumstances” or “oral proceedings” enumerated in art. 952 § 1 of the Civil Code are differently understood. An important element is also the preservation of an appropriate number of witnesses. There must be at least three witnesses. The effectuality provision of the oral will is the submission of oral statement of last will by the testator. However, the efficiency provision of such a will is to determine its content in one of two ways provided in art. 952 § 2 and § 3 of the Civil Code. If the testament is not approved in the manner envisioned by the legislator, it will be valid, but ineffective.

⁷⁰ K. Osajda, *Testamenty wspólne*, Warszawa 2005, s. 114.

⁷¹ E. Skowrońska-Bocian, J. Wierciński, [w:] J. Gudowski (red.), *op. cit.*, s. 166.

⁷² *Ibidem*.

⁷³ E. Skowrońska-Bocian, *Prawo...*, s. 100.